بسم الله الرحمن الرحيم

جستارهایی از
حقوق جزای بین‌الملل

دکتر علی خالقی
دانشیار دانشگاه تهران

چاپ هفتم

پژوهشکدهٔ حقوق
تهران ـ ۱۴۰۲

سرشناسه : خالقی، علی، ۱۳٤٦ –
عنوان و نام پدیدآور : جستارهایی از حقوق جزای بین‌الملل / علی خالقی.
وضعیت ویراست : ویراست ۲.
مشخصات نشر : تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش ، ۱٤۰۲.
مشخصات ظاهری : ۳۷۳ ص.
شابک : ۹۷۸–٦۰۰–٤۷۵–۲۱۹–۰
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
یادداشت : چاپ هفتم.
یادداشت : نمایه.
یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع : حقوق جزای بین‌الملل
موضوع : International criminal law
رده‌بندی کنگره : KZ۷۰۰۰
رده‌بندی دیویی : ۳٤۵
شماره کتابشناسی ملی : ۹٤۲۲٤۰۱

عنوان : **جُستارهایی از حقوق جزای بین‌الملل**
مؤلف : دکتر علی خالقی (akhaleghi@ut.ac.ir)
ناشر : پژوهشکده حقوقی شهر دانش
نوبت چاپ : هفتم (چاپ اول: پاییز ۱۳۸۸)
نوبت ویرایش : دوم
تاریخ چاپ : ۱٤۰۲
شمارگان : ۱۰۰۰ نسخه
شابک : ۹۷۸–٦۰۰–٤۷۵–۲۱۹–۰
قیمت : ۲۸۰,۰۰۰ تومان

حق هرگونه چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

نشانی ناشر : تهران، خیابان سنایی، خیابان نهم، کوچه گیلان، پلاک ۵، کد پستی ۱۵۸۵۷٤۳۱۱۱، تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱
Website: www.sdil.ac.ir Email: publication@sdil.ac.ir

سخن ناشر

به نام خداوند جان و خرد

در عصری که دهکده جهانی هر روز کوچک‌تر می‌شود و مرزهای سیاسی کشورها با سرعت شگفت‌انگیزی توسط افراد یا کالاها و خدمات درنوردیده می‌شود، همراه شدن عمل مجرمانه و یا مرتکب آن با عنصری خارجی امری چندان غیرعادی قلمداد نمی‌شود، هر چند که عمل مجرمانه ارتکابی فی‌نفسه غیرعادی و خلاف نظم عمومی کشور ذی‌ربط تلقی گردد. وجود عاملی خارجی در فرایند ارتکاب یا تعقیب آن جرائم، تعارض و برخورد حاکمیت‌ها را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. حقوق جزای بین‌الملل که از یک سوی بر قوانین داخلی کشورها، و از سوی دیگر بر اسناد بین‌المللی اتکاء جسته است به تعیین قلمرو جغرافیایی صلاحیت قوانین و مراجع کیفری، اجرای احکام جزایی خارجی و همکاری پلیسی و قضایی دولت‌ها در امور کیفری مبادرت می‌ورزد، ضمن آنکه نقش فزاینده سازمان‌های بین‌المللی در انتظام و مدیریت روابط دولت‌ها در این عرصه نباید کم‌اهمیت جلوه داده شود.

کتاب «جستارهایی از حقوق جزای بین‌الملل» مجموعه مقالاتی است که توسط اندیشمند فاضل جناب آقای دکتر علی خالقی عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران به نگارش درآمده است. نگارنده که دکترای خود در رشته حقوق جزای بین‌الملل را از دانشگاه نانسی فرانسه اخذ نموده و از تجربه سال‌ها تدریس این درس در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی در دانشگاه‌های مختلف برخوردار است اثری بسیار وزین عرضه کرده است. سیزده جستاری که در چهار بخش در این کتاب مجموعه‌ای واحد و یکپارچه را تشکیل داده‌اند جملگی قبلاً در مجلات و کتب معتبر به زیور چاپ و انتشار آراسته شده‌اند، اما چاپ و انتشار آن در قالب کتاب اخیر نیز ضروری تشخیص داده شد. فقر ادبیات

حقوقی کشور در حوزه حقوق جزای بین‌الملل، پراکنده بودن مقالات و لزوم ارائه آنها به صورت مجموعه‌ای منسجم و یکپارچه، وزن و اعتبار علمی مقالات، و نهایتاً تلاش نگارنده برای اصلاح و روزآمدکردن مقالات، چاپ و انتشار کتاب «جستارهایی از حقوق جزای بین‌الملل» را نه تنها اقدامی سودمند، بلکه کاملاً ضروری جلوه داد. پژوهشکده حقوقی شهر دانش تلاش‌های نگارنده را ارج نهاده، ابراز امیدواری می‌نماید که علاوه بر جامعه دانشگاهی کشور، وکلا و قضات، و به ویژه قانون‌گذار از نتایج تحقیقات حاضر بهره‌مند شوند.

وحید اشتیاق

فهرست مطالب

پیش‌گفتار **۱۷**

پیش‌گفتار چاپ پنجم **۲۱**

بخش اول: قلمرو صلاحیت قوانین و مراجع کیفری

گفتار اول : مقدمه‌ای بر مطالعه اصول حاکم بر صلاحیت کیفری در حقوق جزای بین‌الملل **۲۵**

مقدمه **۲۵**

مبحث اول: صلاحیت کیفری در حقوق جزای بین‌الملل **۲۷**

بند اول: تعریف ۲۷

بند دوم: پیوستگی صلاحیت‌های قضائی و تقنینی ۲۹

بند سوم: تقدم صلاحیت تقنینی بر صلاحیت قضائی ۳۱

بند چهارم: تعدّد اصول حاکم بر صلاحیت کیفری ۳۳

بند پنجم: تعارض اصول حاکم بر صلاحیت کیفری ۳۵

مبحث دوم: مهمترین اصول تعیین کننده صلاحیت کیفری **۳۷**

بند اول: اصل صلاحیت سرزمینی ۳۷

بند دوم: اصل صلاحیت شخصی ۳۹

بند سوم: اصل صلاحیت واقعی ۴۱

بند چهارم: اصل صلاحیت جهانی ۴۳

بند پنجم: صلاحیت‌های تکمیلی ۴۵

نتیجه **۴۶**

گفتار دوم : صلاحیت فراسرزمینی دادگاه‌های ایران نسبت به جرائم مأموران و مستخدمان دولت ۴۹
مقدمه ۴۹
مبحث اول: تحقق صلاحیت فراسرزمینی دادگاه‌های ایران ۵۱
بند اول: محل وقوع جرم ۵۱
بند دوم: اشخاص مشمول صلاحیت ۵۱
الف: اتباع بیگانه در خدمت دولت ۵۲
۱. تبعه بیگانه ۵۲
۲. در خدمت دولت ۵۳
ب: مستخدمان دولت ۵۴
ج: مأموران سیاسی، کنسولی و فرهنگی ایران ۵۴
۱. مرتکب، مأمور سیاسی، کنسولی یا فرهنگی باشد ۵۵
۲. مأمورین مزبور، مصونیت سیاسی داشته و از آن استفاده کرده باشند ۵۶
بند سوم: عمل مرتکب ۵۹
الف ـ جرم بودن عمل ۵۹
ب ـ ارتکاب جرم به مناسبت شغل و وظیفه ۶۲
مبحث دوم: ارزیابی صلاحیت فراسرزمینی دادگاه‌های ایران ۶۲
بند اول: مبنای صلاحیت ۶۳
بند دوم: ضرورت صلاحیت ۶۶
نتیجه ۶۹

گفتار سوم : حمایت کیفری از اتباع: جنبه فراموش شده اصل صلاحیت شخصی در حقوق ایران ۷۱
مقدمه ۷۱
مبحث اول: جایگاه اصل صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه در حقوق ایران ۷۲
بند اول: مفهوم و عناصر اصل صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه ۷۳
الف: مفهوم صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه ۷۳
ب: عناصر صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه ۷۷
بند دوم: بازتاب اصل صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه در حقوق ایران ۸۰

الف: قانون مجازات اسلامی ۸۰
ب: سایر قوانین ۸۱
مبحث دوم: موقعیت اصل صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی‌علیه در اسناد بین‌المللی و قوانین خارجی ۸۲
بند اول: اسناد بین‌المللی ۸۳
الف ـ کنوانسیون‌های بین‌المللی تصویب نشده توسط ایران ۸۴
ب ـ اسناد بین‌المللی تصویب شده توسط ایران ۸۷
بند دوم: قوانین سایر کشورها ۸۹
نتیجه ۹۲

گفتار چهارم : محاکمه «صدام» و مسأله صلاحیت دادگاه از منظر حقوق داخلی و بین‌المللی ۹۳
مقدمه ۹۳
مبحث اول: بررسی صلاحیت دادگاه‌های ایران برای محاکمه صدام ۹۷
بند اول: جرائم ارتکابی در قلمرو حاکمیت ایران ۹۷
بند دوم: جرائم ارتکابی در خارج از کشور ۱۰۱
الف ـ اصل صلاحیت واقعی ۱۰۱
ب ـ اصل صلاحیت شخصی ۱۰۴
ج ـ اصل صلاحیت جهانی ۱۰۵
مبحث دوم: مراجع کیفری بین‌المللی و محاکمه صدام ۱۱۲
بند اول: گذشته و حال ۱۱۲
الف ـ دادگاه‌های نظامی بین‌المللی نورمبرگ و توکیو ۱۱۴
ب ـ دادگاه کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق ۱۱۵
ج ـ دادگاه کیفری بین‌المللی برای رواندا ۱۱۶
د ـ دیوان کیفری بین‌المللی ۱۱۷
بند دوم: چشم‌انداز آینده ۱۲۰
نتیجه ۱۲۲

گفتار پنجم : بلژیک و پایان ده سال رؤیای صلاحیت جهانی در جرائم بین‌المللی ۱۲۵

مقدمه ۱۲۵

مبحث اول: از تثبیت تا توسعه صلاحیت جهانی ۱۲۶

بند اول: قانون مصوب ۱۹۹۳ ۱۲۷

بند دوم: قانون مصوب ۱۹۹۹ ۱۲۹

بند سوم: قانون جدید و دلایل توسعه دامنه اجرای آن ۱۳۰

الف ـ امکان طرح مستقیم شکایت توسط شاکی خصوصی نزد بازپرس ۱۳۱

ب ـ عدم لزوم حضور مرتکب در بلژیک ۱۳۲

ج ـ محدود نبودن جرائم جنگی به جرائم ارتکابی در حین مخاصمات مسلحانه بین‌المللی ۱۳۳

د ـ عدم شناسایی مصونیت برای مقامات عالی‌رتبه سیاسی ۱۳۴

مبحث دوم: از تحدید تا حذف صلاحیت جهانی ۱۳۵

بند اول: موانع حقوقی و مشکلات سیاسی ۱۳۵

بند دوم: محدودیت‌های اعمال شده توسط قضات و قانونگذار بلژیکی ۱۳۷

بند سوم: انصراف از اعمال صلاحیت جهانی ۱۴۰

نتیجه ۱۴۳

گفتار ششم : حقوق جزای بین‌الملل : موضوع فراموش شده در لایحه آیین دادرسی کیفری ۱۴۷

مقدمه ۱۴۷

بند اول: صلاحیت محلی دادگاه برای رسیدگی به جرائم ارتکابی در قلمرو فرضی ۱۴۹

بند دوم: نیابت قضایی بین‌المللی ۱۵۲

بند سوم: استرداد متهمان و محکومان ۱۵۳

بند چهارم: انتقال محکومان ۱۵۴

بند پنجم: همکاری با دیوان کیفری بین‌المللی ۱۵۶

نتیجه ۱۵۷

گفتار هفتم :تحلیلی بر صلاحیت دادگاه‌های ایران در رسیدگی به جرم دزدی دریایی ۱۵۹
مقدمه ۱۵۹
مبحث اول: تاملی بر پدیده دزدی دریایی در عصر حاضر ۱۶۰
مبحث دوم: دادگاههای ایران و صلاحیت رسیدگی به جرم دزدی دریایی ۱۶۳
بند اول: محاکم ایران و موضوع اعمال صلاحیت جهانی ۱۶۵
الف ـ انعکاس اصل صلاحیت جهانی در قوانین کیفری ایران ۱۶۶
ب ـ اعمال صلاحیت جهانی بر دزدی دریایی توسط محاکم ایران ۱۷۰
بند دوم: صلاحیت محاکم ایران بر اساس دیگر اصول صلاحیتی ۱۷۴
الف ـ اصل صلاحیت سرزمینی ۱۷۴
ب ـ اصل صلاحیت شخصی ۱۷۸
۱. صلاحیت شخصی مثبت یا فعال ۱۷۸
۲. صلاحیت شخصی منفی یا منفعل ۱۸۰
نتیجه ۱۸۲

گفتار هشتم : تحولات قلمرو مکانی صلاحیت دادگاه‌های ایران در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ۱۸۵
مقدمه ۱۸۵
مبحث اول: قلمرو صلاحیت دادگاه‌ها بر اساس معیار تابعیت ۱۸۹
بند اول: تابعیت مرتکب ۱۸۹
بند دوم: تابعیت مجنی‌علیه ۱۹۴
مبحث دوم: قلمرو صلاحیت دادگاه‌ها بر اساس ماهیت جرم ۱۹۸
بند اول: جرم علیه منافع اساسی حاکمیت ۱۹۹
بند دوم: جرم علیه منافع اساسی جهانی ۲۰۲
مبحث سوم: شناسایی اعتبار احکام کیفری بیگانه ۲۰۴
بند اول: اصل عدم اعتبار و تعدیل آن ۲۰۴
بند دوم: شناسایی محدود اعتبار در قانون جدید ۲۰۶
مبحث چهارم: قلمرو زمانیِ اجرای قانون جدید ۲۱۲
بند اول: طرح قواعد حل تعارض ۲۱۲
بند دوم: اِعمالِ قواعد حل تعارض ۲۱۴
نتیجه ۲۱۷

بخش دوم : دادرسی و جرائم

گفتار اول :علنی بودن دادرسی در پرتو اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی ۲۲۱
مقدمه ۲۲۱
مبحث اول: علنی بودن دادرسی در اسناد بین‌المللی ۲۲۲
بند اول: اسناد جهانی ۲۲۳
الف ـ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۲۲۳
ب ـ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی ۲۲۴
بند دوم: اسناد منطقه‌ای ۲۲۵
الف ـ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر ۲۲۵
ب ـ کنوانسیون امریکایی حقوق بشر ۲۲۷
مبحث دوم: علنی بودن دادرسی در حقوق ایران ۲۲۸
بند اول: شناسایی اصل علنی بودن دادرسی ۲۲۸
الف ـ موقعیت ممتاز اصل در سلسله مراتب قوانین ۲۲۸
ب ـ مبنا و محتوای اصل ۲۳۰
بند دوم: اجرای اصل علنی بودن دادرسی ۲۳۳
الف ـ مقتضیات دادرسی علنی ۲۳۴
ب ـ مستثنیات دادرسی علنی ۲۳۸
نتیجه ۲۴۱

گفتار دوم : قاچاق کودکان از منظر اسناد بین‌المللی و حقوق ایران ۲۴۳
مقدمه ۲۴۳
مبحث اول : قاچاق کودکان، پدیده‌ای با ابعاد بین‌المللی ۲۴۴
بند اول : رایج‌ترین اشکال بهره‌کشی و نحوه توزیع جغرافیایی آن ۲۴۴
بند دوم: مهمترین علل قاچاق کودکان ۲۴۶
مبحث دوم : قاچاق کودکان، پدیده‌ای مستلزم مبارزه همگانی ۲۴۸

بند اول : پیکار با قاچاق کودکان در اسناد بین‌المللی ۲۴۸
بند دوم: مبارزه با قاچاق کودکان در حقوق ایران ۲۵۵
نتیجه ۲۶۰

بخش سوم : آثار برون مرزی احکام کیفری

گفتار اول : مبنا و محتوای قاعده منع محاکمه مجدد در حقوق جزای بین‌الملل و حقوق ایران ۲۶۵
مقدمه ۲۶۵
مبحث اول: مبنا و شرایط اعمال قاعده منع محاکمه مجدد ۲۶۷
بند اول: مبنای قاعده ۲۶۷
بند دوم: شرایط قاعده ۲۶۹
الف ـ شرایط عمومی ۲۷۰
ب ـ شرایط اختصاصی ۲۷۳
مبحث دوم: بازتاب قاعده در اسناد بین‌المللی و حقوق ایران ۲۸۰
بند اول: اسناد بین‌المللی ۲۸۰
الف ـ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۲۸۰
ب ـ کنوانسیون‌های اروپائی ۲۸۱
ج ـ اساسنامه‌های دادگاه‌های بین‌المللی ۲۸۲
بند دوم: حقوق ایران ۲۸۴
الف ـ قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۸۵
ب ـ پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۸۶
ج ـ زمینه‌های اجرای قاعده منع محاکمه مجدد در خارج از قانون مجازات اسلامی ۲۹۰
نتیجه ۲۹۲

گفتار دوم : انتقال محکومان : تحولی بزرگ در شناسایی اعتبار احکام کیفری خارجی در ایران ۲۹۵
مقدمه ۲۹۵
مبحث اول: انتقال محکومان، ابزاری برای همکاری بین‌المللی در امور کیفری ۲۹۶
بند اول: شرایط و تشریفات انتقال محکومان ۲۹۸
الف ـ شرایط انتقال ۲۹۸
ب ـ تشریفات انتقال ۳۰۱
بند دوم: آثار انتقال محکومان ۳۰۲
الف ـ آثار انتقال در کشور صادر کننده حکم ۳۰۲
ب ـ آثار انتقال در کشور اجراء کننده حکم ۳۰۳
مبحث دوم: تأثیر انتقال محکومان در شناسایی اعتبار احکام کیفری خارجی ۳۰۴
بند اول: از نظر اعتبار مثبت یا ایجابی احکام کیفری خارجی ۳۰۵
الف ـ اجرای احکام کیفری خارجی ۳۰۵
ب ـ آثار احکام کیفری خارجی ۳۰۸
بند دوم: از نظر اعتبار منفی یا سلبی احکام کیفری خارجی ۳۱۱
نتیجه ۳۱۳

گفتار سوم: اجرا و شناسایی آثار احکام دادگاه‌های کیفری بیگانه در قلمروی ایران ۳۱۵
مقدمه ۳۱۵
مبحث اول: مبانی نظری ۳۱۶
بند اول: عدم اعتبار با تکیه بر موازین شرعی ۳۱۷
الف ـ نظام دادرسی متکی بر موازین شرعی ۳۱۸
ب ـ نظام تقنینیِ متکی بر موازین شرعی ۳۱۹
بند دوم ـ اعتبار به‌عنوان جلوه‌ای از مصلحت ۳۲۱
مبحث دوم: اجرا و قبول آثار به‌عنوان شناسایی ۳۲۳
بند اول: شناسایی اعتبار از طریق اجرای حکم ۳۲۳
الف ـ اجرای مجازات ۳۲۳

ب ـ اجرای سایر تدابیر مقرر در حکم ۳۲۹
بند دوم: شناسایی آثار ناشی از حکم ۳۳۰
الف ـ آثار مستقیم یا بلاواسطه ۳۳۱
ب ـ آثار غیرمستقیم یا باواسطه ۳۳۲
نتیجه ۳۳۴

بخش چهارم : همکاری پلیسی و قضایی دولتها در امور کیفری

گفتار اول : قرار جلب اروپایی و تأثیر آن بر حقوق استرداد مجرمین در اتحادیه اروپا ۳۳۹
مقدمه ۳۳۹
مبحث اول: استرداد مجرمین در اروپا و محدودیت‌های آن ۳۴۰
بند اول : ممنوعیت استرداد اتباع ۳۴۱
بند دوم : شرط مجرمیت مضاعف ۳۴۳
بند سوم : اصل اختصاصی بودن استرداد ۳۴۴
بند چهارم : دخالت مقامات اجرایی ۳۴۵
بند پنجم : طولانی بودن تشریفات و عدم پیش‌بینی مهلت ۳۴۶
مبحث دوم: قرار جلب اروپایی و رفع برخی موانع استرداد ۳۴۷
بند اول : امکان تحویل اتباع ۳۵۱
بند دوم : امکان تحویل بدون رعایت شرط مجرمیت مضاعف ۳۵۲
بند سوم : تعدیل اصل اختصاصی بودن ۳۵۳
بند چهارم : ساز و کاری صرفاً قضایی ۳۵۴
بند پنجم : کوتاه شدن مدت زمان تحویل ۳۵۴
نتیجه ۳۵۵

گفتار دوم : پلیس اروپا (یوروپُل) ۳۵۷
۱. اعضاء و اهداف ۳۵۷

۲. وظایف و صلاحیت‌ها ۳۵۸
۳. ارکان و تشکیلات ۳۵۹

گفتار سوم : دادگستری اروپا (یوروجاست) ۳۶۳
۱. زمینه تأسیس ۳۶۳
۲. اهداف و تشکیلات ۳۶۴
۳. صلاحیت ۳۶۶
نمایه ۳۶۸

پیش‌گفتار

چندی است که به دلایل مختلف، حقوق جزای بین‌الملل تبدیل به یکی از رشته‌های مهم حقوق جزا شده و در کانون توجه همگان قرار گرفته است. برخی از مسائل این رشته در رسانه‌های جمعی انعکاسی درخور یافته؛ مباحث متعددی از آن موضوع پایان‌نامه‌های دانشجویی واقع شده؛ و ابعاد مختلفی از آن در کتابها و مقالات حقوقدانان مورد مطالعه قرار گرفته است.

اگر بخواهیم با ارائه تعریفی ساده از حقوق جزای بین‌الملل[1] با موضوع و محتوای آن آشنا، و از تفاوت آن با مفاهیم مشابه آگاه شویم، باید بگوییم که حقوق جزای بین‌الملل یکی از رشته‌های حقوق جزای داخلی است که در آن صلاحیت قوانین و مراجع قضاییِ یک دولت نسبت به جرائمی که یک عنصر خارجی در آن دخالت دارد و نحوه همکاری[2] دولتها با یکدیگر در امور کیفری مورد مطالعه قرار می‌گیرد. این تعریفی سنّتی و محدود از این رشته است[3] و آنچه که سبب ارتباط یک جرم با این

---

۱. واژه «بین‌الملل» در این عبارت، یک صفت است و بدیهی است که این کلمه، در نقش صفت، باید همراه با یای وصفی و به صورت «بین‌المللی» آورده شده، و «حقوق جزای بین‌المللی» نامیده شود. اما از آنجا که این اصطلاح به صورت «حقوق جزای بین‌الملل» معمول و شناخته شده، آن را تغییر ندادیم، چه با این استدلال، تغییر برخی ترکیبهای وصفی دیگر، نظیر «حقوق جزایی» به جای «حقوق جزا»، «حقوق تجارتی» به جای «حقوق تجارت» و مانند آن نیز لازم خواهد آمد و برخی دیگر از اصطلاحات شناخته شده حقوق را نیز باید مورد تجدیدنظر قرار داد.

۲. این «همکاری»، اعم است از یک همکاری «فعّال»، مانند استرداد متهمان و محکومان به کشور متقاضی، یا «منفعل»، مانند صِرفِ شناسایی اعتبار احکام کیفری خارجی. چنانچه اصطلاح «همکاری» یا «معاضدت قضایی»، به صورت مطلق به کار رود، شامل هر دو نوع همکاری می‌شود، ولی گاهی نیز برای تفکیک بهتر مباحث و تنوع در شیوه ارائه مطالب، مسأله «اعتبار احکام کیفری بیگانه» جدای از سایر اشکال «همکاری بین‌المللی»، مانند استرداد و نیابت قضایی بین‌المللی، مطرح و بررسی می‌گردد.

۳. حقوقدانان فرانسوی، اصطلاح «Droit pénal international» را برای بیان این مفهوم محدود از این رشته به کار می‌برند.

رشته از حقوق جزا می‌شود، وجود همان عنصر خارجی در جرم، یا عبور مرتکب آن از مرزهای محل وقوع جرم است؛ امری که سبب گردیده که گاه از آن به عنوان حقوق جزای فراملی[1] نیز یاد شود.

بدین ترتیب، حقوق جزای بین‌الملل، از نظر منبع، یک رشته حقوقی داخلی است و وصف «بین‌المللی» را از موضوعِ موردِ مطالعهٔ خود وام می‌گیرد. در مقابل، اصطلاح حقوق بین‌الملل کیفری برای نامیدن رشته‌ای از حقوق بین‌الملل به کار می‌رود که از نظر منبع، «بین‌المللی» است و این وصف به واقع در صدد توصیف کلمه «حقوق» است. در تلاش برای ارائه تعریفی ساده از این رشته نیز می‌توان گفت که حقوق بین‌الملل کیفری رشته‌ای از حقوق بین‌الملل عمومی است که در آن جرائم بین‌المللی و صلاحیت مراجع کیفری بین‌المللی برای تعقیب و محاکمه مرتکبان این جرائم مطالعه می‌شود.[2]

اما امروزه مرزهای این تفکیک سنّتی[3] به تدریج درنوردیده می‌شود و تمام موضوعات مورد مطالعه در دو رشته فوق، تحت عنوان واحدی مطالعه می‌گردد که می‌توانیم آن را «حقوق کیفری بین‌المللی»[4] بنامیم. بدین ترتیب، می‌توان گفت که حقوق

1. Droit pénal extra-national

۲. در این مفهوم، حقوقدانان فرانسوی از اصطلاح «Droit international pénal» استفاده می‌کنند.

۳. بر پایه همین تفکیک است که در کشور ما نیز از دیرباز، درس «حقوق جزای بین‌الملل» به عنوان دو واحد درسیِ دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترای رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، و درس «حقوق بین‌الملل کیفری» به عنوان درسی از دروس دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترای رشته حقوق بین‌الملل در دانشگاه‌ها ارائه و تدریس می‌شود.

٤. هر چند که کلمه «کیفر»، معادل فارسی کلمه «جزا» در عربی است و اصطلاح «حقوق کیفری» تفاوتی با اصطلاح «حقوق جزا» ندارد، اما استفاده از عبارت «حقوق کیفری بین‌المللی» در بالا، به منظور متمایز ساختن آن، در شکل و محتوا، از اصطلاح «حقوق جزای بین‌الملل» است که مفهوم محدود آن پیشتر روشن شد. کاربرد هر یک از اصطلاحات یاد شده در مفهوم مختص خود، از خَلْطِ مفاهیم و اصطلاحات مشابه جلوگیری نموده و به همین دلیل همواره مورد توجه این نویسنده بوده است. بنابر این، جابه‌جایی این اصطلاحات و عدم رعایت این تفکیک در عنوان و متن برخی مقالات چاپ شده از وی، مربوط به او نبوده و ناشی از عدم توجه ویراستار به مفاهیم فوق، و بدتر از همه، عدم اطلاع آن به نویسنده، پس از اینگونه دخالت‌های ناصواب است.

کیفری بین‌المللی محل تلاقی دو رشته حقوق کیفری و حقوق بین‌الملل است که در آن هم مسائلِ بین‌المللیِ حقوق کیفری، که به لحاظ وجود یک عنصر خارجی در جرم یا عبور مرتکب از مرز مطرح می‌شود، و هم مسائلِ کیفریِ حقوق بین‌المللی، که به لحاظ ارتکاب جرمی از دیدگاه حقوق بین‌الملل مطرح می‌گردد، مورد مطالعه قرار می‌گیرد.[۱]

در کشور ما، منابع فارسیِ تحقیق در سه رشته فوق، به دلیل جوان بودن آنها، هنوز اندک است، و شمار کتابها در آن اندک‌تر. بنابر این، بیشتر مطالب نگاشته شده در مورد آنها به صورت مقاله بوده و راقمِ این سطور نیز در چند سال گذشته سهم ناچیزی در افزودن بر شمار آنها داشته است. اما مقالات، با وجود دقتی که در مورد سطح علمی آنها به کار می‌رود تا تأیید و تصویب داوران نشریات را به دست آورند، به دلیل ویژگی‌های خاصِ منبعِ انتشار خود، یعنی نشریات ادواری، فرصتی بیش از یک بار برای عرضه خود نمی‌یابند. در این حال، اگر این مقالات حاوی مطالبی باشند که بتوان آنها را به عنوان بخشی از منابعِ درسیِ یک رشته به دانشجویان معرفی نمود، ویژگیِ خاصِ نشریات ادواری، یعنی عدم تجدید انتشار، مانعِ دسترسی آسان دانشجویانِ دوره‌های بعد به آنها می‌گردد. این مانع، سبب بروز مشکلی شده بود که دانشجویان نویسنده در درس حقوق جزای بین‌المللِ مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی در دانشگاه تهران و دانشگاه تربیت مدرس با آن روبه‌رو شده بودند.

---

۱. آن دسته از حقوقدانان فرانسوی که با پرهیز از تفکیک سنّتی یاد شده، چنین مفهوم وسیعی را در نظر داشته‌اند، اصطلاح «Droit pénal international» را برای مطالعات خود برگزیده‌اند. در کتاب‌های انگلیسی، در تمام برداشت‌های فوق همواره از اصطلاح «International criminal law» استفاده گردیده، و در سال‌های اخیر، سهم مطالب مربوط به حقوق داخلی در کتابهایی که تحت این عنوان نگاشته می‌شود، بیشتر شده است. برای مطالعه بیشتر درباره مفهوم اصطلاحات مورد بحث، نک:

Henri Donnedieu de Vabres, **Les principes modernes du Droit pénal international**, Paris, Sirey, 1928; Stefan Glaser, **Introduction à l'étude du droit international pénal**, Paris, Sirey, 1954; Stanislaw Plawski, "La notion du droit pénal international", **Rev. sc. crim.**, 1978, p. 789; Claude Lombois, **Droit pénal international**, Paris, Dalloz, 2e éd., 1979; Hervé Ascensio et al. (sous la direction de), **Droit international pénal**, Paris, Pedone, 2000; David Chilstein, **Droit pénal international et lois de police**, Paris, Dalloz, 2003; Gerhard Werle, **Principles of international criminal law**, The Hague, Asser Press, 2005; André Huet et Renée Koering-joulin, **Droit pénal international**, Paris, PUF, 3e éd., 2005; Antonio Cassese, **international criminal law**, Oxford University Press, Second edition, 2008; Robert Cryer et al., **An introduction to international criminal law and procedure**, Cambridge University Press, Third printing, 2008.

از اینرو، نگارنده در صدد بر آمد تا مقالات منتشر شدهٔ خود در زمینه حقوق جزای بین‌الملل را که اکنون دسترسی به برخی از آنها با دشواری مواجه شده، در کتابی گرد آورده، و به دست انتشار سپارد. در ارائه مقالات مذکور در این کتاب نیز به این نکته توجه شده که هر چند که هر مقاله به تنهایی در مورد موضوعی خاص از حقوق جزای بین‌الملل به نگارش در آمده است، اما ارتباط چند مقاله با حوزه‌ای معین از مطالعات این رشته، این امکان را فراهم می‌سازد که ساختار کتاب بر اساس مباحث اصلی حقوق جزای بین‌الملل به چهار بخش تقسیم شده، و در ذیل هر بخش، مقالاتی مرتبط با آن بخش آورده شود. در نتیجه، کتاب حاضر حاوی چهار بخش است: بخش اول: قلمرو صلاحیت قوانین و مراجع کیفری، بخش دوم: دادرسی و جرائم، بخش سوم: آثار برون‌مرزی احکام کیفری و بخش چهارم: همکاری پلیسی و قضایی دولتها در امور کیفری. بر این اساس، سیزده مقاله موجود در میان بخش‌های فوق توزیع گردیده است، به گونه‌ای که هر بخش دربردارنده تعدادی از مقالات مرتبط با آن بخش است که هر یک تحت عنوان یک گفتار، و مجموع آنها در قالب نظمی منطقی از موضوعات این رشته، به خوانندگان عرضه شده است. در این اقدام نیز تلاش بر این بوده که با بی‌تفاوتی از کنار تغییرات و تحولات مربوط به هر مقاله عبور نگردد: اگر از زمان انتشار مقاله تاکنون، قانونی اصلاح، یا کنوانسیونی توسط ایران تصویب شده، یا تحول قابل ذکر دیگری رخ داده، در متن یا پاورقی لحاظ گردیده است، و اگر ابهامی در نوشتار سابق وجود داشته که سبب عدم درک صحیح آن شده، در محلی مناسب برطرف گردیده است.

امید است که اثر حاضر، در شکل کنونی خود، مورد توجه و استفاده همگان، به ویژه دانشجویان این درس، قرار گیرد.

علی خالقی

شهریور ۱۳۸۸

پیش‌گفتار چاپ پنجم

در آستانه انتشار چاپ پنجم کتاب «جُستارهایی از حقوق جزای بین‌الملل»، که حاوی مجموعه مقالات نویسنده در این رشته بوده و قبلاً در نشریات علمی به چاپ رسیده است، دو مقاله دیگر به آن اضافه شد. یکی مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیلی بر صلاحیت دادگاه‌های ایران در رسیدگی به جرم دزدی دریایی» که به قلم مشترک نگارنده و آقای دکتر سیدسجاد کاظمی استادیار محترم دانشگاه ملایر نوشته شده بود، و دیگری مقاله‌ای با عنوان «اجرا و شناسایی آثار احکام دادگاه‌های کیفری بیگانه در قلمروی ایران» که به طور مشترک توسط راقم این سطور و خانم دکتر مائده میرشمس شهشهانی مدرس محترم دانشگاه به رشته تحریر درآمده و منتشر شده بود.

از آنجا که بیشتر مقالات این مجموعه قبل از تصویب و لازم‌الاجراء شدن قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۲ نگارش یافته‌اند، مواد مورد استناد و مورد تحلیل در آنها، مواد قوانین معتبر در زمان تألیف خود بوده‌اند. بنابر این، در هر مورد که قانون جدید حاوی حکمی متفاوت از قبل بوده است، در پاورقی آن مقاله به این نکته اشاره شده است. علاوه بر این، در هنگام انتشار چاپ سوم کتاب در سال ۱۳۹۲، به منظور آشنایی خوانندگان محترم با تغییرات قوانین در حوزه مورد بحث، گفتاری کامل و مستقل در بررسی «تحولات قلمرو مکانی صلاحیت دادگاه‌های ایران در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲» به کتاب افزوده شد.

بدین ترتیب، مجموعه حاضر در ویرایش جدید خود مشتمل بر شانزده گفتار یا مقاله برای نوبت پنجم به زیور طبع آراسته و تقدیم خوانندگان عزیز شد.

علی خالقی

فروردین ۱۳۹۵

بخش اول:

قلمرو صلاحیت قوانین و مراجع کیفری

یکی از مباحث مهم حقوق جزای بین‌الملل، که از دیرباز سبب تعلق این رشته به حقوق جزای داخلی شده است، مسأله تعیین قلمرو مکانی اجرای قوانین کیفری و اِعمالِ صلاحیت قضایی است. هدف از مطالعه در این زمینه، روشن ساختن این نکته است که قوانین کیفری یک کشور نسبت به چه جرائمی قابلیتِ اِعمال، و مراجع قضایی آن نسبت به چه جرائمی صلاحیتِ رسیدگی دارند. از اینرو نخستین بخش از کتاب حاضر را به این موضوع اختصاص دادیم و بیشترین مطالب را در این خصوص نگاشتیم. در این بخش، پس از آشنایی با اصول و قواعد کلی و نظریِ حاکم بر موضوع، نحوه اعمال این اصول و قواعد را نسبت به قضایای خاص و موردی مطالعه خواهیم نمود و در جریان آن با قوانین موضوعه کشورمان و برخی کشورهای دیگر در این زمینه آشنا خواهیم شد.

گفتار اول :

مقدمه‌ای بر مطالعه اصول حاکم بر صلاحیت کیفری در حقوق جزای بین‌الملل

مقدمه

دنیای کنونی دنیای ارتباطات و پیوند میان ملت‌هاست، به گونه‌ای که از آن به عنوان دهکده جهانی یاد می‌شود، دهکده‌ای به وسعت کل جهان که در آن ارتباط میان ساکنان آن به سهولت ارتباط میان سکنه دهکده‌ای کوچک است. از این‌رو، امروزه روابط اشخاص با یکدیگر به نحو چشمگیری افزایش یافته، دوری آنها از یکدیگر و وجود مرزهای سیاسی دولت‌ها تأثیری در برقراری این ارتباط ندارد. از یک سو، پیشرفت دانش بشری سبب به کارگیری وسایل نوین در صنعت حمل و نقل گردیده، به نحوی که عزیمت از نقطه‌ای به نقطه دیگر از جهان در ساعاتی اندک به راحتی امکان‌پذیر شده است و اشخاص می‌توانند در ساعاتی از روز در یک کشور و در ساعاتی دیگر از همان روز در کشور دیگر باشند. در دهه‌های اخیر، توسعه جهانگردی و حذف مقررات اخذ روادید در روابط میان برخی از کشورها موجب افزایش این جابه‌جایی‌ها و سفرهای کوتاه مدت شده است. از دیگر سو، پیشرفت تکنولوژی سبب توسعه شبکه‌های ارتباطی مخابراتی از جمله اینترنت شده است، به گونه‌ای که به یک شخص امکان می‌دهد که به کمک رایانه با اقدام از محل سکونت خود در کشوری موجب تحقق نتیجه مورد نظر خود در کشوری دیگر گردد، بدون این که مجبور باشد از نقطه‌ای به نقطه دیگر برود.